

Odgojni postupci roditelja djece s teškoćama u razvoju

Romstein, Ksenija

Source / Izvornik: **Život i škola : časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja, 2021, LXVII, 61 - 80**

Journal article, Published version

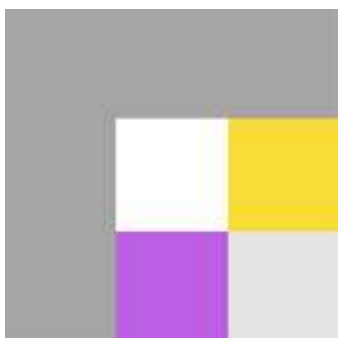
Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.32903/zs.67.2.5>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:141:945560>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-02**

Repository / Repozitorij:

[FOOZOS Repository - Repository of the Faculty of Education](#)

ODGOJNI POSTUPCI RODITELJA DJECE S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Ksenija Romstein

Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Osijek

Sažetak

U posljednjih se desetak godina postavljanje granica u odgoju djece kao temeljnog pedagoškog procesa socijalizacije u obitelji sve manje istražuje. Posebno je to vidljivo u istraživanjima koja se bave djecom s teškoćama rane i predškolske dobi gdje se naglasak stavlja na potvrđivanje učinaka pojedinih programa i njihove znanstvene utemeljenosti, dok se primarna funkcija interpersonalnih relacija na razini djetetovog proksimalnog okruženja rijetko adresira. Drugim riječima, postoji svojevrsni znanstveni bias prema pedagoškim postupcima u obitelji, tj. odgojnim strategijama iako temeljne spoznaje s područja pedagogije i psihologije govore o tvorbenim učincima roditeljskih obrazaca izvanjske regulacije dječjeg ponašanja u smjeru autonomije ili heteronomije u odrasloj dobi. Stoga je u veljači i ožujku 2020. godine provedeno intervjuiranje roditelja djece s teškoćama u razvoju (N=100) o odgojnim strategijama koje prakticiraju. Utvrđeno je postojanje dviju temeljenih kategorija odgojnih strategija roditelja: strategije aktivacije, tj. nagrađivanja djece i strategije inhibicije, tj. kažnjavanja. Kao nagradama roditelji se koriste hranom, tabletom/mobitelom i omiljenom aktivnosti, dok kao kazne primjenjuju tzv. time-out, uskraćivanje omiljenog predmeta (tableta/mobitela) i aktivnosti te fizičko kažnjavanje. Postojeće stanje pokazuje kako roditelji djece s teškoćama u razvoju nemaju dostatnu društvenu podršku u iznošenju svojih roditeljskih uloga, što je u budućnosti potrebno adresirati znanstveno utemeljenim programima podrške roditeljima.

Ključne riječi: odgoj, djeca s teškoćama u razvoju, aktivacija, inhibicija

UVOD

Uvidom u literaturu vidljivo je kako ne postoji univerzalna definicija odgoja, iako je riječ o jednom od temeljnih pojmova u mnogim znanostima, ponajprije u pedagogiji i psihologiji, ali je jednako prisutan u pravnoj znanosti, antropologiji, sociologiji itd. Pitanje se odgoja i njegovog utjecaja na funkcioniranje pojedinca i društva pojavljuje još u antičkim zapisima. Tako, primjerice, Platon započinje „Menon“ pitanjima o mogućnosti učenja vrlina:² „Reci mi, Sokrate, stječu li se vrline učenjem ili činjenjem? Ako se ne stječu učenjem i činjenjem, rađamo li se s njima ili ih stječemo na neki drugi način? Kako ljudi postaju dobri?“ (Platon, 2005, str. 99). Sokratov odgovor uključuje promišljanja o osobinama onoga koga se treba „poučiti“ vrlinama, načinima poimanja vrline i poželjnih ponašanja osobe koja „poučava“ vrline te iskustvu poučavanog koje iz toga proizlazi. Dugo je vremena odgoj tumačen kao jednosmjernan proces od odrasloga prema djetetu, no tijekom prosvjetiteljstva³ nešto se značajnije mijenja tumačenje odgoja u smjeru aktivnog truda odraslog uz (i dalje) pasivnu ulogu djeteta. Primjerice, Locke (1779) smatra kako je odgoj poučavanje djeteta vrlinama koje mu pomažu da se prilagodi društvu te kao jednu od važnih vrlina navodi poslušnost koja se, prema njegovu tumačenju, može naučiti dosljednim ponašanjem odraslog bez fizičkog kažnjavanja. Unatoč njegovoj ideji linearnog i jednosmjernog procesa odgoja od odrasloga prema djetetu te ideji kako je dijete *tabula rasa*, zanimljivo da je Locke bio veliki protivnik fizičkog kažnjavanja djece u vremenu kada se fizičko kažnjavanje smatralo primjerenim načinom poučavanja djece u obitelji i izvan nje,⁴ tvrdeći kako će ono voditi izvanjskoj poslušnosti, dok unutarnja „dobrota“ pritom neće biti prisutna. Kao poželjna ponašanja odraslih u odgoju djece Locke (1779) navodi igranje s djetetom, pojašnjavanje situacije djetetu primjerenim rječnikom, učenje po modelu, postupno navikavanje, pohvaljivanje djeteta i ljubav prema djetetu, što u suvremenoj pedagogiji predstavlja osnove razvojno primjerene prakse. Još jedan velikan prosvjetiteljstva Immanuel Kant (1990) govori o prijemljivosti djece za odgoj govoreći o uspjehu odgoja kada se susretu djetetove potrebe i interesi pri čemu odrasli imaju moć oblikovati poželjna ponašanja djece. Kao metodu oblikovanja ponašanja dječjeg ponašanja Kant navodi razgovor – zajedničko propitivanje i promišljanje odgajanika i odgajatelja, pri čemu je krajnji cilj odgoja razvoj sposob-

2 Vrlina (engl. *virtue*, grč. *arete*) predstavlja „skup karakteristika pojedinca koji su vrijedni divljenja“ te se odnose na „intelektualne, moralne ili neke druge osobine“ koje pojedinac manifestira u određenom trenutku (Blackburn, 2016, str. 498). Platonove kardinalne vrline su: hrabrost, umjerenost/smirenost, mudrost i pravednost. U kontekstu odgoja vrlinu se može tumačiti kao skup vrijednosti kojima se teži u odgoju djece.

3 Prosvjetiteljstvo se kao filozofijski pravac i povijesno razdoblje javilo u 17. stoljeću i trajalo je do sredine 18. stoljeća, ponajprije u Europi a nešto kasnije i u Sjedinjenim Američkim Državama. Prosvjetitelji – znanstvenici, učitelji i progresivno svećenstvo kritički su propitivali čovjekovo postojanje, tradicionalni autoritet, društveni poredak, osobnu slobodu i utjecaj odgoja na razvoj pojedinca ali i društva u cjelini. Najznačajniji mislitelji prosvjetiteljstva dolazili su s područja Škotske, Austrije, Njemačke i Francuske te njihove ideje i danas imaju značajan utjecaj u pedagogiji.

4 Da je fizičko kažnjavanje u 17. i 18. stoljeću bilo sastavnim dijelom odgoja piše i Aries (1962) utvrđujući kako je ono bilo posebno poželjno kada je dijete iskazivalo neposluh, psovanje i agresivno ponašanje te je svaka odrasla osoba (roditelj, učitelj, susjed itd.) u tom slučaju imala dužnost fizički kazniti dijete. Zanimljivo, tek se za vrijeme prosvjetiteljstva počeo koristiti termin „dijete“ u pravome smislu te riječi te se govorilo o djetinjstvu kao životnom razdoblju. Prije toga riječ „dijete“ koristila se za različite osobe koje su bile u subordiniranoj poziciji (npr. sluge ili siromašniji članovi društva) i odnose, uključujući nagovaranje nekoga da učini nešto po „nagovarateljevoj“ volji (ibid.).

nosti rasuđivanja kod odgajnika, tj. djeteta. Unatoč progresivnim idejama prosvjetitelja o dugoročnim učincima odgojnih postupaka odraslih, odgoj je dugo vremena poiman kao jednosmjernan proces od odraslog prema djetetu u kojemu se samo dijete mijenja i oblikuje, dok odrasla osoba u tom procesu ostaje „netaknuta“ te kao induktivan proces u kojemu dijete izoliranim, pojedinačnim iskustvima usvaja i generalizira opće norme ponašanja. Statusna orijentacija odraslih u smjeru superordiniranosti u interpersonalnim relacijama s djecom zadržala se do 20. stoljeća. Tijekom 20. stoljeća, nazvanog još i stoljećem djeteta, paradigma induktivnog odgoja postupno je zamijenjena interakcijskom u kojoj se odgoj tumači kao višedimenzionalni proces u kojemu dijete utječe na roditelja jednako kao što i roditelj utječe na dijete (Brezinka, 1978; Laible, Thompson i Froimson, 2015). Za Brezinku (1978) odgoj je proces u kojemu je dijete aktivni sudionik koji može utjecati na odluke i reakcije odrasloga, čega odrastao najčešće nije svjestan. Kada se govori o utjecaju djeteta na odgojne postupke roditelja, to se u prvome redu odnosi na osobine djeteta, točnije na temperament (Laible, Thompson i Froimson, 2015), odnosno dijete utječe na postupke roditelja svojim ponašanjima koji su pod utjecajem temperamenta. Temperament se različito tumači; Bates i Petit (2015, str. 372) definiraju ga kao „predispozicije za emocionalne reakcije i samo-regulaciju“, a Wundt (prema Möhler i Resch, 2014) temperament vide kao dogovor djeteta na okolinu koji je relativno konzistentan i pod utjecajem genetike. U kontekstu interakcijske paradigme odgoja upravo je temperament jedan od glavnih čimbenika utjecaja na roditeljske odgojne strategije. Propitujući povezanost međusobnih utjecaja i ponašanja djece i odraslih, Kochanska i sur. (prema Laible, Thompson i Froimson, 2015, str. 35) koriste se terminom „relacijska perspektiva“ kojom uvažava postojanje recipročnosti u odnosima roditelja i djeteta. Karakteristike odnosa roditelja i djeteta u kontekstu relacijske perspektive su: recipročnost, kooperativnost, dijeljenje pozitivnih osjećaja, usklađenost u komunikaciji i međusobno aktivno ulaganje truda u održavanju pozitivnih odnosa (Kochanska i sur. prema Laible, Thompson i Froimson, 2015). Procesi koji su pod kontrolom roditelja su: „responzivnost, proaktivna regulacija, emocionalna komunikacija, uspostava rutina i rituala te postupci nagrađivanja i kažnjavanja“ (Laible, Thompson i Froimson, 2015, str. 42). Prema njihovu tumačenju roditelji su najmanje svjesni potencijala proaktivne regulacije, tj. potencijalno povoljnih učinaka anticipatornih akcija kojima preveniraju nepoželjna ponašanja djeteta. Anticipatorna ponašanja roditelja minimaliziraju rizik pojave nesuglasica između roditelja i djeteta, a učinkovita anticipatorna ponašanja obuhvaćaju preusmjeravanje djeteta u drugu aktivnost, poučavanje o primjerenom ponašanju, uključivanje u djetetovu aktivnost i podršku djetetu u uključivanju u vršnjačke odnose (ibid.). Proaktivna regulacija uključuje i igru (Holden i West, 1989) što je djeci predškolske dobi iznimno važno za njihov razvoj ali i odnose s drugima. Da proaktivna regulacija u kombinaciji s igrom olakšava djetetu samoregulaciju⁵ i poboljšava odnose s vršnjacima, govore Petit i sur. (prema Laible, Thompson

5 Samoregulacija se odnosi na „učinkovitost u regulaciji vlastite pažnje, emocija i ponašanja“ (Rothbart i Bates prema Bates i Petit, 2015, str. 373). U filozofijskom smislu, samo-regulacija jest zapravo samokontrola odnosno stanje u kojemu se pojedinac „odupire izazovima pred kojima bi inače pokleknuo“ (Blackburn, 2016, str. 435). Arhetipski, samokontrola je jedna od Platonovih kardinalnih vrлина kojima se treba težiti u odgoju.

i Froimson, 2015), što ukazuje na činjenicu kako je potrebno da roditelji poznaju i prakticiraju različite razvojno primjerene strategije prevencije nepoželjnih ponašanja uz istovremeno poticanje različitih razvojnih područja, uključujući igru. Holden i West (1989) proaktivnu regulaciju vide kao put učenja suradnje te navode kako djeca na sugestije i prijedloge majki češće reaguju aktivnošću i sudjelovanjem što se ponavljanjem generalizira i na odnose s drugima. Za djecu s teškoćama u razvoju predškolske dobi primjerene strategije poticanja djetetove aktivnosti, prvo u dijadnim odnosima, a kasnije i kompleksnijim interakcijskim obrascima, imaju potencijalno tvorbene učinke u smjeru jačanja adaptivnih sposobnosti djeteta. Suprotno anticipatornim ponašanjima su ponašanja „reaktivne kontrole“ koja roditelji prakticiraju nakon pojave nepoželjnog ponašanja (Holden prema Laible, Thompson i Froimson, 2015, str. 42). Ponašanja u kategoriji reaktivne kontrole odnose se na sve oblike ponašanja kojima se želi korigirati djetetovo nepoželjno ili neprimjereno ponašanje, no za razliku od proaktivnih reakcija koje su konotacijom pozitivne, roditeljska ponašanja reaktivne kontrole obuhvaćaju i neka negativna ponašanja roditelja. Od pozitivnih ponašanja reaktivne kontrole roditelji prakticiraju rezoniranje, pozivanje na pravila, ukidanje privilegija i *time-out* (Holden i West, 1989; Larzelere i Kuhn, 2005) odnosno pojašnjavanje djetetu mogućih posljedica i podsjećanje na primjereno ponašanje. Pozitivna ponašanja reaktivne kontrole imaju i preventivnu dimenziju jer pojašnjavanjem odnosa uzroka i posljedice te podsjećanjem djeteta na primjerena ponašanja neposredno po pojavi neprimjerenog ponašanja jačamo djetetov kapacitet samoregulacije. Problem u dijelu pojašnjavanja i podsjećanja, kada se govori o djeci s teškoćama u razvoju, u slučaju je smanjenog djetetovog razumijevanja i kognitivne obrade zbog čega je moguće da rezoniranje i podsjećanje neće imati željene učinke u odnosu na djetetovu suradnju i ponašanje. Suprotno pozitivnima, negativna ponašanja roditelja u slučaju dječjeg neposluha i nesuradnje nemaju tvorbenu i/ili preventivnu funkciju zbog čega se može smatrati da su razvojno neprimjerene i odgojno neučinkovite. Od negativnih ponašanja reaktivne kontrole u prvome je redu prisutna verbalna agresija (vikanje na dijete i psovanje), zatim fizičko kažnjavanje djece i isključivanje iz komunikacije s djetetom (Holden i West, 1989; Larzelere i Kuhn, 2005). Svoja ponašanja roditelji mijenjaju u odnosu na dječja ponašanja te postupno graduiraju podršku i mijenjanju ponašanja u odnosu na djetetovu reakciju nakon akcije reaktivne kontrole. U prilog tomu govore Larzelere i Kuhn (2005) koji navode kako je fizičko kažnjavanje nastavak neuspješnih metoda kao što su rezoniranje i *time-out*, i to češće kada su djeca agresivna i destruktivna. Razvojno primjereni recipročni odnosi pretpostavljaju postojanje razvojne asimetričnosti u odnosu roditelj – dijete gdje roditelj svojim postupcima kreira prilike za učenje u djetetovoj zoni narednog razvoja što se kod djece s teškoćama u razvoju teže određuje. S obzirom na to da se dijete mijenja i razvija i roditeljske se strategije mijenjaju tijekom djetetova odrastanja (Bates i Petit, 2015) zbog čega je potrebno roditelje kontinuirano podupirati u odnosu na razvojnu dob i potrebe djeteta. Jednom utvrđeni odgojni „recepti“ ne moraju uvijek biti učinkovi-

ti i oni variraju u odnosu na djetetovu individualnu dob⁶ i socijalni kontekst.⁷ U odnosu na kvalitetu relacija djeteta i roditelja Tudge (2008) utvrđuje kako roditelji uče djecu onim ponašanjima za koja smatraju da će im biti potrebna za svakodnevno učinkovito funkcioniranje u njihovom neposrednom okruženju. Slično, Larzelere i Kuhn (2005) navode kako se roditelji u odgoju najčešće koriste onim strategijama koje su najučinkovitije i čiji se učinci mogu brzo vidjeti. Pretpostavka je da roditelji u odgoju djece teže enkulturaciji odnosno žele postići potpuno uklapanje djece u postojeće socijalno-kulturološke obrasce kako bi dijete bilo prihvaćeno i funkcionalno u odnosima s proksimalnim okruženjem. Što se općenito tiče odgojnih postupaka u odnosu na kulturu, Tudge (2014) navodi kako roditelji u zapadnim, industrijskim društvima nisu dovoljno angažirani u slobodnom vremenu svoje djece u dobi od 3 do 5 godina te djeca provode 30 % vremena u igri s vršnjacima ili sami, 15 % vremena gledajući TV, dok svega 1 % vremena provode u razgovoru s odraslima u obitelji odnosno u socijalnoj interakciji s odraslima. Uspoređujući odgojne stilove u pojedinim kulturama, Rogoff (2003) utvrđuje kako su kultura i postupci roditelja u suglasju sa zahtjevima života/življenja u određenoj kulturi te poziva na napuštanje paradigme etnocentrizma gdje istraživač propituje kulturu s vlastitih pozicija i sustava vrijednosti jer se na taj način jača model deficita u odnosima kultura odnosno jedna kultura i postupci odgoja tumače se kao superiorni u odnosu na ostale. Od konkretnih postupaka u pojedinim kulturama ona pronalazi kako u zapadnim kulturama prevladava rezoniranje (pojašnjavanje i pričanje o potencijalnim ishodima određenog ponašanja) i verbalno poticanje djece (atributiranje pozitivnih osobina djetetu kao što su npr. hrabrost, okretnost, mudrost i sl.) uz istovremeno reduciranje prilika za iskušavanje vlastitih strategija učinkovitosti što rezultira odgađanjem samostalnosti i preuzimanja odgovornosti, dok su u istočnim kulturama pretežito prisutna izravna poticanja djece (davanje kućanskih zadataka i dodjeljivanje zadataka brige za druge članove obitelji), upravo u smjeru ranije samostalnosti i autonomije. No, unutar zapadne kulture postoji povezanost odgojnih stilova i metoda sa supkulturom; tako, primjerice, roditelji afričko-američkoga i latino-američkoga porijekla češće postavljaju strože granice u odgoju te svakodnevno daju djeci zadatke brige za ostale članove obitelji jer žive u okruženju u kojemu se mlada osoba treba snaći i relativno ranije samostalno živjeti (ibid.). Strog odgoj i tjelesno kažnjavanje djece Ember i Ember (prema Gershoff i sur., 2010) također pripisuju kulturološkim utjecajima te utvrđuju kako je tjelesno kažnjavanje više prisutno u kulturama s jačom socijalnom stratifikacijom, tj. s većim socijalnim razlikama. Slično tomu tvrde Rothbaum, Morelli, Pott i Liu-Constant (prema Gershoff i sur., 2010) koji kažu kako je odgoj u kulturama u kojima se njeguje kolektivizam usmjeren k inhibiciji, usvajanju obrazaca socijalnog konformizma i submisivnosti, dok je u zapadnim industrijskim društvima naglasak na asertivnosti i individualnosti. Propitujući kulturne obrasce odgoja, Tremblay (prema Cierpka i Cierpka, 2015) utvrđuje kako su djetetove reakcije na frustraciju univerzalne do 21. mjeseca

6 U kontekstu razvojno primjerene prakse individualnu dob djeteta čini kronološka dob i razvojna dob (Bredenkamp, 1993) koje kod djece s teškoćama u razvoju ne moraju biti kongruentne.

7 Gershoff, Mistry i Crosby (2014, str. 18) socijalni kontekst definiraju kao „fizičko, socijalno, kulturno i političko okruženje koje određuje vrstu i kvalitetu svakodnevnih prilika, interakcija i iskustava djece“ što ukazuje kako je socijalni kontekst višedimenzionalni fenomen koji ima tvorbene učinke za djetetova iskustva i kvalitetu življenja.

života neovisno u kojoj kulturi odrasta. Prema njegovim spoznajama 80 % djece u dobi od 12 do 17 mjeseci u različitim kulturama jednako reagiraju na oduzetu igračku, i to plačem, udaranjem, griženjem, grebanjem i čupanjem drugih osoba, da bi oko 21. mjeseca te reakcije bile rjeđe, a ponašanja pod utjecajem odgojnih postupaka odraslih postajala bi različitija (ibid.). To ukazuje kako se odgojni stilovi i postupci roditelja mogu promatrati u kontekstu kulture koja ima utjecaj na sustav vrijednosti i implicitnu pedagogiju roditelja, ali ostaje pitanje roditeljskog uvida u navedene aspekte odgoja.

Istraživanja o odgojnim postupcima odraslih (roditelja, odgojitelja, skrbnika i sl.) prema djeci urednog razvojnog slijeda u Republici Hrvatskoj sporadična su i s vremenskim diskontinuitetom. Pojedinačna se istraživanja bave pojavom tjelesnog kažnjavanja i/ili tjelesnog zlostavljanja i to uglavnom za djecu osnovnoškolske i srednjoškolske dobi, dok istraživanja o odgojnim postupcima u predškolskoj dobi gotovo da ni nema. Ipak, istraživanje autorica Irović i Krstović iz 2000. godine pokazalo je kako roditelji u najvećem postotku prakticiraju poticanje (rezoniranje), upozoravanje i opominjanje, s tim da roditelji ne odabiru kazne, nagrade i zabrane kao „alate“ odgoja djece, što autorice tumače i kao postojanje konformizma kod sudionika istraživanja. Istraživanje autorica Delale i Pećnik (2009) pokazuje kako se majke šestogodišnjaka najčešće koriste preventivnim strategijama (ohrabrivanje djeteta, tješjenje djeteta i davanje pozitivnog primjera vlastitim ponašanjem), zatim alternativnim kažnjavanjima (pojašnjavaње djetetu, monitoring djetetova ponašanja i nagrađivanje materijalnim nagradama) i naposljetku kažnjavanjem (vikanje na dijete i udaranje po stražnjici). Nadalje, Pećnik i sur. (2013) navode da 20 % roditelja dojenčadi u dobi do godine dana prakticira udaranje djeteta po stražnjici; navedeno je sve češće s porastom djetetove dobi: 35 % roditelja djece u dobi tri godine prakticira fizičko kažnjavanje djece kao odgojnu metodu. Uz udaranje po stražnjici roditelji govore i o čupanju kose kao jednoj od metoda fizičkog kažnjavanja djece (Pećnik i sur., 2009). Da su roditelji svjesni, više ili manje, socijalne nepoželjnosti fizičkog kažnjavanja, govore Pećnik i sur. (2013) koji utvrđuju kako je većina roditelja deklarativno protiv kažnjavanja, no u isto vrijeme fizički kažnjavaju svoju djecu. To ukazuje kako je pitanje odgojnih strategija roditelja potrebno i dalje istraživati različitim metodologijskim pristupima.

Istraživanja o odgojnim postupcima prema djeci s teškoćama u razvoju u Republici Hrvatskoj kao zasebnoj tematici gotovo ne postoje, već se ona najčešće obuhvaćaju u istraživanjima o roditeljskom stresu i društvenoj podršci te procjeni kvalitete života (Martinac Dorčić i Ljubešić, 2009; Ljubešić, 2013; Milić Babić i Laklija, 2013; Leutar, Oršulić, 2015; Rašan, Car i Ivšac Pavliša, 2017). Ipak, Ljubešić (2013) pronalazi manji broj roditelja koji govore o prakticiranju neprimjerenih metoda odgoja djece s teškoćama u razvoju (udaranje djeteta po stražnjici i/ili vikanje na dijete). To čini oko 12 % roditelja djece s teškoćama u razvoju u dobi od 6 mjeseci (ibid.). Zanimljivo, prema podacima koje su dali roditelji, fizičko kažnjavanje uopće se više ne pojavljuje nakon dobi od 6 mjeseci, dok relativno zastupljeno ostaje vikanje na dijete (ibid.) što se može dvojako tumačiti: ili su se roditelji djece starije od 6 mjeseci adaptirali na djetetovo

funkcioniranje ili su svjesniji nepoželjnosti takvih postupaka zbog čega ih ne spominju. Kod prikupljanja podataka o odgojnim postupcima roditelja djece s teškoćama, istraživači posežu za pitanjima o poželjnim i nepoželjnim ponašanjima djeteta uz roditeljeve opise vlastitih reakcija, što sugerira postojanje znanstvenog utemeljenja relacijske perspektive (Kochanska i sur. prema Laible, Thompson i Froimson, 2015) odnosno interakcijske paradigme odgoja u sklopu koje se komunikacijskim intencijama djeteta priznaje i pridaje jednaka važnost kao i roditeljskim. Da je djetetova aktivnost bitna u interpersonalnim relacijama djeteta i roditelja, piše i Ljubešić (2000) koja pojašnjava kako pojedina djeca, uslijed svojeg zdravstvenog stanja, teže odgovaraju na signale iz okoline što roditeljima može biti nepredvidljivo i nerazumljivo. Odnosno, snižena reaktivnost djeteta može rezultirati konfuzijom i frustracijom kod roditelja što je čimbenik rizika za pojavu neprimjerenih obrazaca ponašanja prema djetetu. U prilog tomu govori i Belsky (1984; 2005) koji u okvirima svoje teorije diferencijalne osjetljivosti podsjeća kako djeca imaju određenu biološku osjetljivost na socijalni kontekst, tj. na poticaje iz okoline. Prema njegovu tumačenju nisu sva djeca jednako osjetljiva na odgojne intencije odraslih zbog čega će neka djeca, odrasla u okruženju siromašnom poticajima, postati uspješnija od one djece koja su odrastala u okruženju bogatom poticajima i prilikama za učenje (Belsky, 2005). U osnovi toga nalaze se biološki potencijali djeteta, ali i roditelja koji i sam „donosi“ svoja biološka obilježja u interakciju s djetetom. Središnji je proces u ranom djetinjstvu sinkronizacija između djeteta i roditelja, u prvome redu majke, pa djeca iz bolje sinkroniziranih dijada imaju bolje razvojne ishode (Kochanska i Murray, 2000; Belsky, 2005). Da roditelji svoje odgojne postupke moraju prilagođavati djetetovim reakcijama te da ih procesi usklađivanja s djetetom mogu više ili manje umarati, navode različiti autori (Raver i Knitzer prema Bayat, 2011; Möher i Resch, 2014). U njihovim istraživanjima oko 10 % roditelja svoju djecu opisuju kao djecu teškoga karaktera zbog čega moraju ulagati dodatnu energiju u odgoj djece. Pod djetetovim „teškim“ ponašanjima roditelji opisuju teškoće u uspostavi ritma hranjenja, budnosti i spavanja te negativne i burne reakcije u novim situacijama uslijed čega su frustrirani roditeljskim ulogama (Moher i Resch, 2014). Slična ponašanja djeteta, točnije izražene teškoće ritma budnosti i spavanja, uspostavljanja tjelesnih funkcija i neprimjereni ponašanja kao što su agresija, neposluš i ljutnja, Jöreskog i Sorböm (prema Belsky, 2005) povezuju s kvalitetom njege i interakcije roditelja i djece pa djeca koja imaju izraženija negativistička ponašanja primaju manju kvalitetu njege roditelja, dok su u isto vrijeme roditelji u stresu zbog nerazumijevanja poruka i signala koje im dijete šalje. U osnovi navedenih istraživanja nalazi se relacijska perspektiva koja potvrđuje pretpostavke o povezanosti roditeljskih i djetetovih akcija zbog čega bi se moglo reći kako i roditelji i djeca trebaju aktivno i kontinuirano usklađivati uzajamne akcije. Proces međusobnog usklađivanja akcija i reakcija djece i roditelja Sanghag i Kochanska (2012, str. 1275) nazivaju „međusobno respozivnom orijentacijom“ koja ima posredujući učinak na djetetovu samoregulaciju. Tako dojenčad urednog razvojnog slijeda sklona negativističkim ponašanjima (ljutnja, izrazit plač i burne reakcije) u dobi 7 do 15 mjeseci u slučaju roditeljske niske odazovljivosti nakon dvije godine života imaju teškoće samoregulacije (ibid.). Kako bi djetetova socijalizacija bila uspješna, tj. kako bi dijete internaliziralo socijalno primjerene oblike

ponašanja, potrebno je da djeca u razdoblju od sedam mjeseci do četvrte godine života budu fokusirana na interakcijske intencije odraslih, aktivno nastoje održati zajednički fokus pozornosti s odraslim, nastoje aktivno sudjelovati u zajedničkim aktivnostima i oponašati odrasle te da su češće izložena situacijama koje su pozitivne i koje im omogućuju učenje isprobavanjem vlastitih sposobnosti (Kochanska i Murray, 2000; Kochanska, Coy i Murray, 2001; Forman, Aksan i Kochanska, 2004; Kim i Kochanska, 2012; Kochanska i Kim, 2013; Kochanska, Kim i Boldt, 2013). Odnosno, uspješna samoregulacija i socijalizacija ovisi o više čimbenika od kojih je jedan i aktivni djetetov doprinos interpersonalnim relacijama koje su temelj procesa odgoja.

Uz socijalni kontekst (kulturu i sustav vrijednosti pojedinog društva) i djetetove biološke osobine, u literaturi se kao važan čimbenik odgoja navode čimbenici vezani uz roditelje. Uglavnom se ti čimbenici odnose na formalnu razinu obrazovanja roditelja i/ili socio-ekonomski status obitelji te sustav vrijednosti roditelja. Formalna razina obrazovanja roditelja kontroverzna je tema te su rezultati istraživanja povezanosti odgojnih strategija i formalnog obrazovanja roditelja neusuglašeni. Dok određeni autori ne pronalaze čvrstu povezanost između odgoja djece i obrazovnog statusa roditelja (Bornstein i Bradley, 2003; Sirin, 2005; MacKenzie, Nicklas, Waldfogel i Brooks-Gunn, 2012; September, Rich i Roman, 2015), neki ipak tu povezanost pronalaze, posebice u odnosu na fizičko kažnjavanje djece (Dietz, 2000; Hupp, Munata, Kaffenberger i Hensley Wessell, 2011; Donkin, Roberts, Tedstone i Marmot, 2014). Niži obrazovni status povezan je s odgojnim stilom, djetetovim sposobnostima samoregulacije i socijalnih vještina (Kalff i sur., 2001; September, Rich i Roman, 2015). No, ostaje nejasno radi li se o tome da roditelji niže razine formalnog obrazovanja češće izvještavaju o prisutnom nepoželjnom ponašanju ili možda roditelji višeg obrazovnog statusa imaju veću razinu konformizma u smislu „prikriivanja“ pojave neposluha djece, kao i načina kako neposluh tumače obje skupine roditelja. Simplificirane interpretacije povezanosti obrazovnog statusa roditelja i odgojnih strategija ne pružaju dostatne informacije o načinima njihove povezanosti. U prilog tomu govore Hupp i sur. (2011) koji su istraživali povezanost obrazovnog statusa roditelja s jezično-govornim razvojem djece i pronašli slabije poticanje jezično-govornoga razvoja u obiteljima gdje oba roditelja imaju nižu razinu formalnog obrazovanja, dok u obiteljima gdje postoji heterogenost u obrazovnom statusu roditelja, tj. gdje jedan roditelj ima višu ili visoku razinu obrazovanja, ta povezanost izostaje. Tu pojavu neki autori (Dietz, 2000; Donkin i sur., 2014) objašnjavaju s obzirom na pristup resursima; slabiji pristup socijalnim resursima imaju roditelji nižeg socio-ekonomskog statusa, što je djelomice povezano s razinom obrazovanja i dotokom financija u obitelj. Odnosno, radi se o smanjenom pristupu kvalitetnim socijalnim uslugama i resursima, a ne o nedovoljnom roditeljskom angažmanu ili neprimjerenim odgojnim postupcima. Uz nizak socio-ekonomski status, a u odnosu na karakteristike obitelji, Pettermann (prema Dehu, Brettner i Freiburger, 2015) tvrdi kako čimbenike rizika za otežanu samoregulaciju djece treba tražiti i unutar obitelji, točnije u obiteljskoj dinamici. Tako, primjerice, narušena rana interakcija roditelja i djeteta, nedosljednost u odgojnim postupcima, problemi u odnosima između partnera, obiteljsko opterećenje svakodnevnim problemima (financije, bolest člana obitelji, pre-

seljenje itd.) mogu utjecati na pojavu problema u samoregulaciji djece, na što roditelji mogu različito odgovarati ovisno o vlastitim procjenama učinkovitosti određenih odgojnih postupaka (ibid.). Dehu, Brettner i Freiburger (2015) govore kako roditelji zapravo izbjegavaju konfliktne situacije s djecom što doprinosi sniženoj socijalnoj kompetenciji djece pri polasku u osnovnu školu i kasnije u životu. Također, roditelji često imaju nejasnu sliku o tome koja djetetova ponašanja treba mijenjati, koja su djetetova ponašanja zapravo pozitivna, kako usmjeriti djetetova ponašanja u dimenziju socijalne prihvatljivosti, sve do toga da često propuštaju pohvaliti djetetova nastojanja da se ponašaju u skladu s očekivanjima odraslih (ibid.). Kada se pokuša dublje analizirati povezanost obrazovnog statusa roditelja i njihovih odgojnih strategija, moglo bi se reći kako se ovdje zapravo radi o povezanosti komponente znanja u dimenziji implicitne pedagogije kao dijela sustava vrijednosti i uvjerenja te o povezanost socio-ekonomskog statusa i kvalitete života kao kombinacije uvjeta u kojima obitelj živi. Darling i Steinberg (1993) prave distinkciju između odgojnih stilova i odgojne prakse. Prema njihovu tumačenju odgojni stil teorijski je konstrukt, dok je odgojna praksa ono što se događa u stvarnosti. U tom kontekstu odgojni je stil pitanje sustava vrijednosti i implicitne pedagogije zbog čega može biti (a najčešće i jest) neosviješten te ne mora korelirati s odgojnom praksom, tj. s konkretnim odgojnim postupcima roditelja. Stoga bi buduća istraživanja trebala, uz društvene uvjete i resurse koji roditeljima stoje na raspolaganju, obuhvatiti konkretne odgojne postupke koji roditelji prakticiraju kao i njihovu osobnu percepciju (ne)poželjnosti određenih ponašanja kako bi se bolje razumjele potrebe i uvjeti življenja obitelji te primjereno oblikovali programi podrške.

METODE

Cilj istraživanja

Cilj istraživanja⁸ bio je saznati koje odgojne postupke primjenjuju roditelji djece s teškoćama u razvoju predškolske dobi.

Sudionici

Sudionici su istraživanja bili roditelji, skrbnici i posvojitelji⁹ djece s teškoćama u razvoju rane i predškolske dobi (od dvije do osam godina) iz šest županija: Osječko-baranjske, Vukovarsko-srijemske, Virovitičko-podravske, Brodsko-posavske, Bjelovarsko-bilogorske i Varaždinske. Obuhvat djece od dvije do osam godina načinjen je zbog odgođenog polaska u osnovnu školu.

Ukupno je sudjelovalo 100 roditelja.

8 Istraživanje je provedeno tijekom 2020. godine u sklopu internog istraživačkog projekta Fakulteta za odgojne i obrazovne znanosti u Osijeku „Kauzalna indukcija u kontekstu makroparadigme razvojne psihopatologije i teškoća u razvoju: identifikacija prenatalnih čimbenika nepovoljnih razvojnih ishoda i razvojni profili djece predškolske dobi“.

9 U odnosu na odaziv različitih primarnih skrbnika u daljnjem tekstu koristit će se termin roditelji neovisno o biološkoj povezanosti s djetetom.

Mjerni instrument

Za svrhu istraživanja osmišljen je i primijenjen strukturirani intervju. Intervju je odabran kao prisniji oblik komunikacije u smislu pribavljanja pouzdanijih podataka nego što to pružaju upitnici i skale. Intervju se sastojao od 10 pitanja otvorenog tipa.

Prikupljanje i obrada podataka

Sudionici su bili pisanim putem obaviješteni o istraživanju i mogućnostima sudjelovanja pri pozivanju na roditeljske sastanke u partnerskim ustanovama Fakulteta za odgojne i obrazovne znanosti u Osijeku. Roditelji koji su se odazvali pozivu dali su svoju pisanu suglasnost te su sami odabirali termin intervjuiranja koji im je najviše odgovarao u odnosu na njihove radne i obiteljske obveze. Svi postupci prikupljanja, obrade i objave podataka načinjeni su u skladu s odredbama GDPR-a i važećim etičkim kodeksima. Za potrebe ovog rada prikupljeni podatci obrađeni su deskriptivnom statistikom.

REZULTATI I INTERPRETACIJA

Prema spolu djece 75 % su dječaci i 25 % su djevojčice. Prosječna je kronološka dob djece 53 mjeseca, tj. 4 godine i 5 mjeseci (min=15 mj., max=87 mj.). Istraživanjem su obuhvaćena i djeca u odgođenoj godini polaska u školu zbog čega je prisutna nešto veća i maksimalna kronološka dob od 87 mjeseci (7 godina i 3 mjeseca). Prosječno u obitelji živi 1,68 djece (tj. dva djeteta; min.= 1, max.= 4) što je u skladu s prosječnim brojem djece u Republici Hrvatskoj već više desetljeća.

Djeca većinom žive s oba biološka roditelja iako jedan dio živi s drugim članovima obitelji ili je usvojeno. Tako s oba roditelja živi 81 % djece, s jednim biološkim roditeljem živi 13 % djece, dok njih 3 % živi s bakom i djedom ili drugim članovima obitelji ili je usvojeno.

Roditelji su sami procijenili svoj socio-ekonomski status te većina njih (52 %) izjavljuje kako imaju prosječna primanja i žive u prosječnim socio-ekonomskim uvjetima; nešto manji broj roditelja obuhvaćenih ovim istraživanjem (31 %) smatra da ima iznadprosječna primanja i uvjete; najmanji broj (17 %) smatra da ima ispodprosječna primanja i socio-ekonomske uvjete življenja.

Uspoređujući razine formalnog obrazovanja majki i očeva, vidljiva je sličnost. Visokoškolsko obrazovanje završilo je 43 % majki i 41 % očeva, srednju školu završilo je 36 % majki i 38 % očeva, višu razinu obrazovanja završilo je 16 % majki i isto toliko očeva, dok je osnovnu školu bez daljnjeg obrazovanja završilo 4 % majki i 2 % očeva. Formalna razina obrazovanja majki pokazuje kako su žene dostigle muškarce u obrazovnom statusu.

Dok su se roditelji ujednačili po stručnoj spremi, postoje značajne razlike u radnom statusu roditelja. Tako su majke češće od očeva nezaposlene te su u statusu roditelja-njegovatelja. Ukupno je 25 % majki nezaposleno, dok je nezaposleno 2 % očeva; zaposleno je 59 % majki i 74 % očeva; status roditelja-njegovatelja ima 2 % majki, dok je u mirovini 2 % očeva. Majke i očevi podjednako su angažirani kao poduzetnici: 13 % majki i 17 % očeva poduzetnici su koji imaju svoje privatne obrte, tvrtke i sl. Takva situacija implicira kako su majke, pod utjecajem biološke uloge njegovateljice, češće vezane uz kuću i djecu te na sebe preuzimaju kućanske poslove i vođenje kućanstva, ali i potvrđuje kako je nezaposlenost veća među ženskom populacijom neovisno o stručnoj spremi.

Prilikom utvrđivanja kategorija ponašanja analizirana je literatura dostupna u bazama Hrčak i SCOPUS te je načinjena uvjetna podjela roditeljskih postupaka na postupke aktivacije (poticanja) poželjnih ponašanja i inhibicije (sprječavanja) nepoželjnih ponašanja.

Tablica 1. Kriteriji analize literature

Odgojna strategija	Svrha	Ponašanja roditelja
Aktivacija (poticanje) poželjnih ponašanja	Poticanje djeteta na slijeđenje uputa, započinjanje, održavanje ili dovršavanje zajedničke aktivnosti i suradnje	Rezoniranje (pojašnjavanje) Materijalno nagrađivanje Socijalno nagrađivanje (pohvaljivanje i maženje) Usmjeravanje djeteta na alternativnu aktivnost
Inhibicija (sprječavanje) nepoželjnih ponašanja	Sprječavanje i/ili demotiviranje djeteta na poduzimanje, izvođenje i iznošenje aktivnosti.	<i>Time-out</i> Ukidanje privilegija Svi oblici fizičkog kažnjavanja djeteta

Odabrani pristup temeljen je na teorijskim polazištima istraživanja te se tumači kao jedan od mogućih pristupa pri analizi literature. Uvjetnom, dihotomnom podjelom olakšava se uvid u roditeljske postupke uz svijet da su strategije odgoja povezane s kontekstom u kojemu se neko ponašanje djeteta pojavljuje. Simplificirano, strategije aktivacije odnosile bi se na sve kategorije roditeljskih ponašanja koje motiviraju dijete na socijalno poželjna ponašanja, dok se kategorija inhibicije odnosi na sva ponašanja odraslih kojima se želi spriječiti ili kazniti dijete kod manifestiranja socijalno nepoželjnih ponašanja. Uvidom u dostupnu literaturu, ponajprije u bazama SCOPUS i Hrvatskom portalu za znanstvene i stručne časopise (Hrčak), vidljiva je neujednačenost u istraživanjima odgoja u smislu disproporcije aktivacijskih i inhibicijskih odgojnih strategija roditelja. Veći se broj istraživanja bavi inhibicijskim strategijama, posebice

lakšim fizičkim kažnjavanjem djece (engl. *spanking*), i to pretežito djece osnovnoškolske dobi i urednoga razvojnog slijeda. Što se tiče istraživanja aktivacijskih strategija, one su znatno manje zastupljene i usmjerene su na nagrađivanje pohvaljivanjem (engl. *praise*), podjednako za djecu urednog razvojnog slijeda i za djecu s razvojnim odstupanjima kao što su poremećaji iz spektra autizma i ADHD.

Tablica 2. Roditeljske strategije aktivacije

		Aktivacija			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	hrana	7	7,0	7,0	7,0
	tablet/mobitel	76	76,0	76,0	83,0
	aktivnosti koje dijete voli	17	17,0	17,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

Kao strategije aktivacije roditelji koriste hranu (7 %), aktivnosti koje dijete voli (17 %) i tablet/mobitel (76 %). Zanimljivo, ni jedan roditelj nije naveo rezoniranje ili socijalno nagrađivanje (pohvaljivanje) kao glavnu strategiju nagrađivanja djeteta. Moguće je da roditelji koriste socijalno nagrađivanje pohvaljivanjem, ali nisu osvijestili njezinu razvojnu vrijednost, ili ju koriste rjeđe od ostalih strategija ili ju koriste zajedno s drugim oblicima nagrađivanja zbog čega je pohvaljivanje izvan roditeljskog fokusa pozornosti kao razvojno primjereni oblik nagrađivanja. Najveći postotak nagrađivanja odnosi se na nagrađivanje predmetom koji dijete voli, a to je mobitel ili tablet na kojemu, kako roditelji i sami najčešće navode, dijete igra igrice ili gleda YouTube.

Tablica 3. Strategije inhibicije

		Inhibicija			
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	time out	33	33,0	33,0	33,0
	ukidanje tableta/mobitela	9	9,0	9,0	42,0
	ukidanje omiljene aktivnosti	7	7,0	7,0	49,0
	fizičko kažnjavanje	51	51,0	51,0	100,0
	Total	100	100,0	100,0	

Kao strategije inhibicije roditelji navode *time-out* (33 %), ograničavanje pristupa omiljenom predmetu, tj. tabletu/mobitelu (9 %), ograničavanje pristupa omiljenoj aktivnosti (7 %) i lakše fizičko kažnjavanje („malo po guzi“) 51 %. Na žalost, dominantna strategija inhibicije je fizičko kažnjavanje djece pa iako je ono, prema navodima roditelja, blagog oblika, svejedno zabrinjava značajnija pojava fizičkog kažnjavanja. Ukoliko se uzme u obzir da su roditelji tijekom intervjuiranja bili aktivno u zoni konformizma, može se pretpostaviti da je ta brojka i veća i/ili da su oblici fizičkog kažnjavanja jači nego su roditelji artikulirali.

RASPRAVA

Provedeno istraživanje pokazuje kako roditelji imaju određene alate, ali se njima ne koriste sustavno i ne povezuju mogućnosti njihovog zajedničkog djelovanja i učinaka. Tako više motiviraju dijete omiljenim aktivnostima, ali ih rjeđe uskraćuju od djeteta iako bi mogli: njih 17 % koristi aktivaciju djeteta omiljenim aktivnostima, ali samo 7 % uskraćuje preferirane aktivnosti kod pojave nepoželjnih ponašanja. Taj omjer još je veći ako se pogleda nagrađivanje omiljenim predmetom (tabletom/mobitelom): to čini čak 76 % roditelja, dok svega 9 % inhibira nepoželjna ponašanja oduzimanjem tableta/mobitela. Umjesto toga, značajan postotak roditelja (51 %) poseže za fizičkim kažnjavanjem djeteta kao dominantnom odgojnom strategijom. To pokazuje kako roditelji intuitivno posjeduju određene kapacitete potrebne za aktivaciju djeteta, no u operacionalizaciji strategija trebaju dodatno savjetovanje o načinima korištenja postojećeg sustava aktivacije u svrhu postizanja poželjnih ponašanja, a bez fizičkog kažnjavanja djece.

Iz prikupljenih podataka vidljiv je potpuni izostanak strategije rezoniranja – verbalne strategije kojom se djetetu pojašnjavaju uzročno-posljedični odnosi u njegovim i tuđim postupcima. Razvojno primjereno rezoniranje obuhvaća identifikaciju problema, njegovu analizu u odnosu na uzroke i posljedice te nuđenje (predlaganje) alternativnih rješenja koja mogu pomoći djetetu da riješi situaciju ili da usvoji ponašanja u skladu sa socijalnim kontekstom. Rezoniranje se pojavljuje spontano kod roditelja, pa ako je dijete urednog razvojnog slijeda, rezoniranje tada ima odlike kauzalnog zaključivanja što je jedna od Kantovih glavnih metoda učenja u kojoj odrasli i dijete zajedno dolaze do zaključka o partikularnom fenomenu. U slučaju rezoniranja kao odgojne strategije, to se odnosi na zaključivanje o primjerenosti manifestiranog ponašanja i alternativnim opcijama koje mogu biti učinkovite i prihvatljive istovremeno. Rezoniranje ima veliku odgojnu važnost jer je neintruzivna strategija i pretpostavka je da dugoročno utječe na povoljne razvojne učinke iako nema dovoljno empirijskih podataka koji bi poduprli navedenu tvrdnju. Tek pojedini autori (Woolfson i Grant, 2006; Larzelere, Cox i Smith, 2010; Carlo, Mestre, Samper, Tur i Armenta, 2010; Larzelere, Cox i Mandira, 2013) pronalaze kako je rezoniranje povezano s demokratskim stilom odgoja kojemu je glavni cilj poticanje uzajamno prihvatljivog rješenja koje se pojavi na relaciji odrasli – dijete. Razvojnu važnost rezoniranja

posebno naglašavaju Larzelere, Cox i Mandara (2013) koji tvrde kako se rezoniranjem potiče kooperacija, verbalna razmjena i koordinacija u namjerama i akcijama sudionika te razumijevanje tuđe perspektive. Odnosno, rezoniranje je povezano s prosocijalnim ponašanjem, teorijom uma i jezično-govornim razvojem. Prema istraživanjima nekih autora (Carlo i sur., 2010; Padilla-Walker, Carlo, Christensen i Yorgason, 2012) učinci su rezoniranja u ranoj dobi povezani s prosocijalnim ponašanjem koje se zadržava sve do adolescencije. No, kako bi rezoniranje bilo uspješno, potrebno je da dijete bude usmjereno na roditeljsko rezoniranje što kod djece s teškoćama u razvoju može biti problem, a posljedično roditelji ne mogu implementirati autoritativne odgojne strategije (Woolfson i Grant, 2006; Larzelere, Cox i Mandara, 2013). Iz navedenoga se može zaključiti kako je rezoniranje kognitivno-jezična sposobnost koja pretpostavlja koordinaciju sudionika dijaloga što u slučaju postojanja teškoća u razvoju kod djeteta može biti problem. Potonje bi bilo potrebno dodatno istražiti jer nedostaju sustavne spoznaje o tvorbenim učincima odgojnih postupaka, posebice kod djece s teškoćama u razvoju.

Ograničenja istraživanja

S obzirom na to da su se podatci prikupljali etnografskom metodom intervjuiranja, nije se mogla utvrditi stvarna učestalost kažnjavanja i nagrađivanja, kontekst u kojemu se to događalo niti perspektiva djeteta o istome. Uzimajući u obzir postojanje neartikuliranih socijalnih očekivanja o poželjnim osobinama roditelja i primjerenog roditeljstva, postoji mogućnost kako su narativi roditelja bili donekle korigirani u smjeru reduciranja informacija o razlozima i učestalosti fizičkog kažnjavanja. Roditelji nisu pitani o gradaciji kažnjavanja i/ili nagrađivanja i/ili o zamjenskim opcijama koje nude djetetu, nego samo o dominantnim strategijama. Intervjuiranju nije bila pridružena skala procjene djetetova ponašanja te bi u budućim istraživanjima to bilo potrebno dodati.

ZAKLJUČAK

Roditelji intuitivno reagiraju na djetetove potrebe i ponašanja pri čemu se koriste strategijama aktivacije i inhibicije jer time mogu izazvati djetetove brze reakcije i dobiti osjećaj veće kontrole upravljanja situacijom. Moguće da roditelji intuitivno pokušavaju procesima aktivacije i inhibicije potaknuti dijete na diskriminaciju, generaliziranje i internaliziranje partikularnih ponašanja, što i jest osnova učenja, ali se u ovome istraživanju to pokazalo neučinkovito čemu u prilog govori visoka zastupljenost fizičkog kažnjavanja kao dominantne odgojne strategije. U odnosu na rezultate istraživanja stranih autora, koji su uspjeli točno identificirati oblike fizičkog kažnjavanja djece, i dobivene podatke u ovome radu, može se zaključiti kako su roditelji u Republici Hrvatskoj skloni kondicionalnim strategijama inhibicije s dominantnim fizičkim kažnjavanjem u slučaju kada dijete ne prati upute, kada se ponaša suprotno od roditeljevih uputa ili općih socijalnih normi.

Razvojno primjerena praksa odgoja djece s teškoćama u razvoju zahtijeva veći broj različitih programa za roditelje i obitelji temeljnih na strateškim planovima Republike Hrvatske i Europske unije. Njima bi se jačali pedagoški kapaciteti roditelja u smjeru prevencije zlostavljanja, poremećaja u ponašanju djece ili uspostavljanja optimalnih, harmoničnih obrazaca interakcije roditelja i djeteta. Stoga bi u Republici Hrvatskoj roditeljima trebali biti dostupni različiti programi podrške temeljeni na znanstvenim spoznajama i kulturološki smješteni u odnosu na regiju i uvjete u kojima se provode.

LITERATURA

- Aries, P. (1962). *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*. New York: A. A. Knopf.
- Blackburn, S. (2016). *Oxford Dictionary of Philosophy*. Oxford: Oxford University Press, str. 435, 498.
- Bates, J. E., Petit, G. S. (2015). Temperament, Parenting, and Social Development. U: Grusec, J. E., Hastings, P. D. (ur.), *Handbook of Socialization: theory and research*, (str. 372–397). New York: The Guilford Press.
- Bayat, M. (2011). Clarifying Issues Regarding the Use of Praise with Young Children. *Topics in Early Childhood Special Education*, 31, 121-128. doi: 10.1177/0271121410389339
- Belsky, J. (1984). The determinants of parenting: A process model. *Child Development*, 55, 83–96.
- Belsky, J. (2005). Differential susceptibility to rearing influence: An evolutionary hypothesis and some evidence. U: Ellis, B., Bjorklund, D. F. (ur.), *Origins of the social mind: Evolutionary psychology and child development*, (str. 139–163), New York: Guilford Press.
- Bornstein, M. C., Bradley, R. H. (2003). *Socioeconomic status, parenting, and child development*. New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Bredenkamp, S. (1993). *Developmentally Appropriate Practice in Early Childhood Programs: Serving Children from Birth Through Age 8*. Washington DC: NAEYC.
- Brezinka, W. (1978). *Metatheorie der Erziehung*. Basel: Ernst Reinhardt Verlag.
- Carlo, G., Mestre, M. V., Samper, P., Tur, A., Armenta, B. E. (2010). The longitudinal relations among dimensions of parenting styles, sympathy, prosocial moral reasoning, and prosocial behaviors. *International Journal of Behavioral Development*, 35, 116–124.
doi: 10.1177/0165025410375921
- Cierpka, M., Cierpka, A. (2015). Entwicklungsgerechtes Trotzen, persistierendes Trotzen und aggressives Verhalten. U: Cierpka, M. (ur.), *Regulationsstörungen*, (str. 263-284). Heidelberg: Springer-Verlag.
- Darling, N., Steinberg, L. (1993). Parenting Style as Context: An Integrative Model. *Psychological Bulletin*, 113, 487–496.
- Delale, E. A., Pećnik, N. (2009). Učestalost i međudnosi korektivnih i preventivnih odgojnih postupaka majki djece predškolske dobi. *Ljetopis socijalnoga rada*, 17, 49-69.

- Delin, C. R., Baumeister, R. F. (1994). Praise: More Than Just Social Reinforcement. *Journal of Theory of Social Behaviour*, 24, 219–241. doi: 10.1111/j.1468-5914.1994.tb00254.x
- Dietz, T. L. (2000). Disciplining children: Characteristics associated with the use of corporal punishment. *Child Abuse & Neglect*, 24, 1529–1542. doi: 10.1016/S0145-2134(00)00213-1
- Donkin, J., Roberts, J., Tedstone, A., Marmot, M. (2014). Family socio-economic status and young children's outcomes. *Journal of Children's Services*, 9, 83–95.
doi: 10.1108/JCS-01-2014-0004
- Forman, D. R., Aksan, N., Kochanska, G. (2004). Toddlers' Responsive Imitation Predicts Preschool Age Conscience. *Psychological Science*, 15, 699–704.
doi: 10.1111/j.0956-7976.2004.00743.x
- Gershoff, E. T., Mistry, R. S., Crosby, D. A. (2014). Introduction: Contextualizing Child Development. U: Gershoff, E. T., Mistry, R. S., Crosby, D. A. (ur.), *Societal Contexts of Child Development*, (str. 18–30). Oxford: Oxford University Press.
- Gershoff, E. T. i sur. (2010). Parent discipline in an international sample: Associations with child behaviors and moderation by perceived normativeness. *Child development*, 81, 487–502.
- Holden, G. W., West, M. J. (1989). Proximal regulation by mothers: A demonstration of how differences in styles affect young children. *Behavior, Child, Development*, 60, 64–69.
- Hupp, J. M., Munala, L., Kaffenberger, J. A., Hensley Wessell, M. B. (2011). The Interactive Effect of Parental Education on Language Production. *Current Psychology*, 30, 312–323.
doi: 10.1007/s12144-011-9118-x
- Irović, S., Krstović, J. (2000). Vrijednosni sustav roditelja/ odgojitelja i autonomija djeteta. U: Babić, N., Irović, S. (ur.), *Interakcija odrasli – dijete i autonomija djeteta*, (str. 7–23). Osijek: Visoka učiteljska škola.
- Kalff, A. C. i sur. (2001). Factors affecting the relation between parental education as well as occupation and problem behaviour in Dutch 5-to 6-year-old children. *Social Psychiatry*, 36, 324–331. doi: 10.1007/s001270170036
- Kant, I. (1990). *Kritika praktičkog uma*. Zagreb: Naprijed.
- Kim, S., Kochanska, G. (2012). Child Temperament Moderates Effects of Parent-Child Mutuality on Self-Regulation: A Relationship-Based Path for Emotionally Negative Infants. *Child Development*, 83, 1275–1289. doi: 10.1111/j.1467-8624.2012.01778.x
- Kochanska, G., Murray, K. T. (2000). Mother-Child Mutually Responsive Orientation and Conscience Development: From Toddler to Early School Age. *Child Development*, 71, 417–431. doi: 10.1111/1467-8624.00154
- Kochanska, G., Coy, K. C., Murray, K. T. (2001). The Development of Self-Regulation in the First Four Years of Life. *Child Development*, 72, 1091–1111. doi: 10.1111/1467-8624.00336
- Kochanska, G., Kim, S. (2013). Difficult temperament moderate links between maternal responsiveness and children's compliance and behavior problems in low-income families. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54, 323–332. doi: 10.1111/jcpp.12002

- Kochanska, G., Kim, S., Boldt, L. J. (2013). Origins of children's externalizing behavior problems in low-income families: Toddlers' willing stance toward their mothers as the missing link. *Development and Psychopathology, 25*, 891-901. doi: 10.1017/S0954579413000254
- Laible, D., Thompson, R. A., Froimson, J. (2015). Early Socialization: The Influence of Close Relationships. U: Grusec, J. E., Hastings, P. D. (ur.), *Handbook of Socialization: theory and research*, (str. 35–60). New York: The Guilford Press.
- Larzelere, R. E., Kuhn, B. R. (2005). Comparing Child Outcomes of Physical Punishment and Alternative Disciplinary Tactics: A Meta-Analysis. *Clinical Child and Family Psychology Review, 1*, 1-37. doi: 10.1007/s10567-005-2340-z
- Larzelere, R. E., Cox, R. B., Mandara, J. (2013). Responding to misbehavior in young children: How authoritative parents enhance reasoning with firm control. U: Larzelere, R. E., Morris, A. S., Harrist, A. W. (ur.), *Authoritative Parenting: Synthesizing Nurture and Discipline for Optimal Child Development*, (str. 89–111). Washington: APA.
- Larzelere, R. E., Cox, R. B., Smith, L. (2010). Do nonphysical punishments reduce antisocial behavior more than spanking? A comparison using the strongest previous causal evidence against spanking. *BMC Pediatrics, 10*, 1–17. doi: 10.1186/1471-2431-10-10
- Leutar, Z., Oršulić, V. (2015). Povezanost socijalne podrške i nekih aspekata roditeljstva u obiteljima s djecom s teškoćama u razvoju. *Revija za socijalnu politiku, 22*, 153–176.
doi: 10.3935/rsp.v22i2.1219
- Locke, J. (1779). *Some Thoughts Concerning Education*. London: J&R Tonson.
- Pribavljeno 29. 1. 2018. s <https://ia800201.us.archive.org/0/items/13somethoughtscon00lockuoft/13somethoughtscon00lockuoft.pdf>
- Ljubešić, M. (2000). Interakcija odrasli – dijete i autonomija djeteta. U: Babić, N., Irović, S. (ur.), *Interakcija odrasli – dijete i autonomija djeteta*, (str. 130–137). Osijek: Visoka učiteljska škola.
- Ljubešić, M. (2013). Roditelji i dijete s teškoćama u razvoju. U: Pećnik, N (ur.), *Kako roditelji i zajednice brinu o djeci najmlađe dobi u Hrvatskoj*, (str. 84–98). Zagreb: UNICEF.
- MacKenzie, M. J., Nicklas, E., Waldfogel, J., Brooks-Gunn, J. (2012). Corporal punishment and child behavioral and cognitive outcomes through 5 years of age: Evidence from a contemporary urban birth cohort study. *Infant and Child Development, 21*, 3–33.
- Martinac Dorčić, M., Ljubešić, M. (2009). Psihološka prilagodba roditelja na dijete s kroničnom bolesti. *Društvena istraživanja, 18*, 1107–1129.
- Milić Babić, M., Laklija, M. (2013). Strategije suočavanja kod roditelja djece predškolske dobi s teškoćama u razvoju. *Socijalna psihijatrija, 41*, 215–225.
- Möhler, E., Resch, F. (2014). Temperament. U: Cierpka, M. (ur.), *Frühe Kindheit 0-3 Jahre: Beratung und Psychotherapie für Eltern mit Säuglingen und Kleinkindern*, (str. 39–56). Berlin: Springer.
- Padilla-Walker, L. M., Carlo, G., Christensen, K. J., Yorhason, J. B. (2012). Bidirectional Relations Between Authoritative Parenting and Adolescents' Prosocial Behaviors. *Journal of Research on Adolescence, 22*, 400–408. doi: 10.1111/j.1532-7795.2012.00807.x

- Pećnik, N. i sur. (2013). *How Parents and Communities Care for the Youngest Children in Croatia: Summary of the Main Results and Recommendations*.
- Pribavljeno 5. 2. 2020. s https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/How-Parents-and-Communities-Care-for-the-Youngest-Children-in-Croatia_Summary.pdf
- Plato (2005). *Meno and Other Dialogues*. Oxford: Oxford University Press.
- Rašan, I., Car, Ž, Ivšac Pavliša, J. (2017). Doživljaj samoga sebe i okoline kod roditelja djece urednog razvoja i roditelja djece s razvojnim teškoćama. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 53, 72-87.
- Rogoff, B. (2003). *The Cultural Nature of Human Development*. Oxford: Oxford University Press.
- Sanghag, K., Kochanska, G. (2012). Child temperament moderates effects of parent-child mutuality on self-regulation: A relationship-based path for emotionally negative infants. *Child development*, 83,1275–1289. doi: 10.1111/j.1467-8624.2012.01778.x
- September, S. J., Rich, E. G., Roman, N. V. (2015). The role of parenting styles and socio-economic status in parents' knowledge of child development. *Early Child Development and Care*, 186, 1060–1078. doi: 10.1080/03004430.2015.1076399
- Sirin, S. R. (2005). Socioeconomic Status and Academic Achievement: A Meta-Analytic Review of Research. *Review of Educational Research*, 75, 417–453.
doi: 10.3102/00346543075003417
- Tudge, J. (2008). *The Everyday Lives of Young Children: Child Rearing in Diverse Societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Woolfson, L., Grant, E. (2006). Authoritative parenting and parental stress in parents of pre-school and older children with developmental disabilities. *Child: Care, Health & Development*, 32, 177–184.

UPBRINGING METHODS OF PARENTS WITH CHILDREN WITH DEVELOPMENTAL DISABILITIES

Abstract

In the last ten years, establishing and maintaining boundaries in raising children, as a basic pedagogical process of socialisation, has become less researched. This issue is even less explored with young children with disabilities; the emphasis is on the developmental outcomes of the particular programme and its scientific foundation. In contrast, the fundamental function of interpersonal relationships in a child's proximal environment is not interesting for scholars. In other words, there is a scientific bias towards pedagogical strategies within families, i.e. raising strategies. However, basic knowledge from the field of pedagogy and psychology speaks in favour of its long term outcomes for one's autonomy or heteronomy in adulthood. Therefore, regarding their parenting strategies, an interview with parents of children with disabilities (N=100) was conducted during February and March 2020. The existence of two significant categories of parenting strategies was established: activation strategies, i.e., rewards, and inhibition strategies, i.e., punishments. Parents use food, tablets/mobile phones and preferred activities as rewards while using time-out, withdrawal of the preferred object and physical punishment as punishments. Obtained results indicate that parents of children with developmental disabilities don't have adequate social support for their parental roles, which should be addressed in the future through scientifically based programmes for parents.

Keywords: *upbringing, children with developmental disabilities, activation, inhibition*

